

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

MUZEJSKI VJESNIK

9

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kutina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice i Virje)

UREDNIŠTVO

Odgovorni urednik: Franjo Horvatić

Urednik, lektura, korektura: Zorko Marković

Redaktura, tehnički urednik: Marijan Špoljar

Naslovna stranica: Mladen Jakupec

Muzejski vjesnik izlazi jednom godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Glasilo solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.
Za sadržaj priloga odgovaraju autori.

Nakladnik

Centar za kulturu, OOUR Muzej grada Koprivnice

ZA NAKLADNIKA

Franjo Horvatić

TISAK

SOUR »PODRAVKA«, OOUR Koprivnička tiskara, 1986.

BROJ 9 – VELJAČA 1986.

GOD. IX

samo s aspekta istraživanja ranoga brončanog doba sjeverne Hrvatske.

Rano brončano doba sjeverne Hrvatske, bez obzira na mnogo bitno novih detalja dobivenih istraživanjima u proteklih petnaestak godina, nije bilo na zadovoljavajući način prezentirano u »Praistoriji jugoslavenskih zemalja« IV, Sarajevo 1984, možda i zbog toga što je rad na tome djelu započeo vrlo davno, pa nije bilo potrebnih dopuna i proširenja, manjkava je bibliografija itd. Slično se zbilo i u ovome zborniku radova, premda su, primjerice, mađarski i čehoslovački autori raspolagali i sa sasvim svježom literaturom, pa smatramo da nije bilo zapreke da neke dopune u svojim tekstovima i bibliografiji naprave i naši autori.

Autori tekstova o »našim« kulturama su N. Tasić i M. Girić, dok ostale kulture i probleme obrađuju N. Kalicz, G. Bándi, R. Kalicz-Schreiber, T. Kovacs, M. i B. Novotny, te J. Machnik. Posebno bismo istakli kvalitetu i preciznost nekolicine tekstova mađarskih autora, kao i bogatu ilustriranost knjige. S nekim stavovima naših i stranih autora se nikako ne možemo složiti, prvenstveno kada se odnose na sjevernohrvatsko područje. Za područje sjeverozapadne Hrvatske danas važi slijedeći redoslijed ranobrončanodobnih kultura: 1. najkasnija, već degenerirana faza vučedolske kulture; 2. širenje i stabilizacija vinkovačke

kulture; 3. vjerojatno lokalna varijanta Kisapostag-kulture; 4. licenska keramika s importom panonske inkrustirane keramike. U Slavoniji je situacija manje jasna, ali slijed kultura je približno ovaj: 1. vinkovačka kultura; 2. Bebrina-tip; 3. licenska, panonska inkrustirana i vatsinska keramika. Jedan od većih prigovora odnosio bi se na apsolutnu dataciju, budući da raspožemo barem s dva vrlo važna C-14 datuma: jedan koji se odnosi na najkasniju vučedolsku kulturu (dakle i ranu vinkovačku), te je datira u polovicu 19. st. p. n. e., i drugi, koji se odnosi na kasnu licensku keramiku i datira je u početak 17. st. p. n. e. (lokaliteti Rudina I i Podgorač-Breški). Prigovor bismo uputili i potpunom izostavljanju licenske keramike kao samostalne pojave, budući da je po nekoliko nalazišta s vrlo velikom količinom nalaza (Vindija, Koprivnica-Cerine, Koprivnički Ivanec-Piškorica, Podgorač) jasno da se ipak radi o samostalnoj kulturi istovremenoj panonskoj inkrustiranoj keramici.

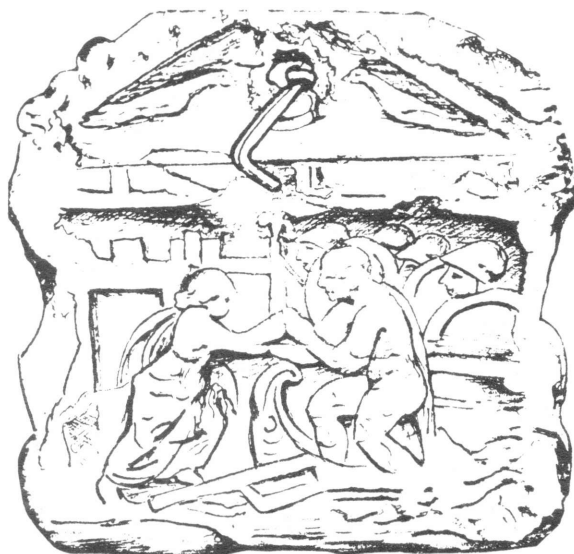
Ovaj zbornik monografskih tekstova je, ipak, bez obzira na neke propuste i terminološku neujednačenost s mađarskim autorima (koji jedan dio navedenih kultura smještaju u srednje brončano doba), izvanredno značajan korak naprijed u izučavanju kultura ranoga brončanog doba na sjeveru Balkana i u Karpatskoj kotlini, te moramo naglasiti da prije svega za služi čestitke.

Mladen Medar, Bjelovar

O OTKRIĆU ANTIČKOG RELJEFA NAD PORTALOM BJELOVARSKE ŽUPNE CRKVE

Nedavno sam se u numizmatičkoj literaturi osvrnuo na onaj dio poznatog rada Josipa Brunšmida »Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije« koji govori i o rimskim nalazima u Bjelovaru,¹ i to zbog autorove nehotično pogrešne lokacije jednog od njih: devet primjeraka bakrenog rimskog novca iz sredine IV stoljeća nije, naime, nađeno u Bjelovaru nego u Rašenici kod Grubišnog Polja.² Na istim je stranicama Brunšmid objelodanio i najvažniji među malobrojnim otkrićima ostataka materijalne kulture iz antičkog razdoblja u ovom gradu: gornji dio nadgrobne stele, vel. ca. 70 × 60 cm, s reljefnim prikazom scene iz grčke herojske priče (sl. 1). Ova stela, dopremljena s nepoznatog nam mjesta i uzidana u središnji dio lunete portala na pročelju kasnobarokne župne crkve sv. Terezije u vrijeme njezine gradnje (1765–1772), nije dostupna promatraču oku.³ Danas je vidljiva samo nezina poleđina upotrebljena kao podloga kronogramu s godinama gradnje, imenom patrona i donatora (sl. 2).⁴

Pripremajući temu »Pregled arheoloških istraživanja na bjelovarskom području«⁵ pošao sam tragom Brunšmidove objave ovog nalaza. Uvid u crkvenu spomenicu nije ispunio moja očekivanja. Jedini značajniji podatak u zapisu iz godine otkrića jest onaj koji kaže da je na molbu tadašnjeg župnika Odjel za bogostovlje i nastavu vlade bana Khuen-Héderváryja za

Sl. 1

popravlak zvonika i pročelja odobrio iznos od 2937 forinti i 35 novčića.⁶ O tome da je popravlak izveden pod nadzorom Hermanna Bolléa, kao ni o ovom otkri-

ću, u spomenici nema ni riječi. Tek nešto više podataka pruža dio neobjelodanjene korespondencije sačuvane u arhivu Arheološkog muzeja u Zagrebu, do koje sam došao zahvaljujući znanstvenom savjetniku tog Muzeja dru Ivanu Mirniku.

Što krije ovo sakralno marijaterezijansko zdanje u strogom središtu grada, nije se znalo sve do 1895. godine. Profesor bjelovarske Realne gimnazije i tadašnji povjerenik Narodnog muzeja u Zagrebu Gustav Fleischer o nenadanom je otkriću odmah izvijestio Brunšmida:

Vrlo poštovani gospodine!

Nad rim. kat. crkvenim vratima uzidan bijaše kamen od krasnoga mramora sa nadpisom, koji kaže, da je crkvu sagradila Marija Terezija. Sada popravljaju crkvu, te su skinuli i kamen, pa se je pokazalo, da je to dio jednoga sarkofaga sa vrlo lijepom skulpturom. Ja sam je odmah fotografisao te Vam je evo u prilogu šaljem. Za nagradu molim, da mi izvolite poslati obširno Vaša mnijenje čim prije, a u zamjenu evo Vam četiri predplatnika za Vjestnik: Veliki župan Dr Milutin Kukuljević-Sakcinski, podžupan Teodor Georgijević, kr. Javni bilježnik Dr Miroslav Stričić i odvjetnik Milan Rojc. Više ih ne bi našli, pa da mi moj Bjelovar sa limunskom prešom stisnete.

*Nadajući se brzu odgovoru, jesam odani Vam
Bjelovar, 20/10 1895. Fleischer*

Na poledinu ovoga pisma, Brunšmid je stavio bilješku:

Gustav Fleischer, muz. povjerenik u Belovaru šalje fotografiju rimskoga reliefa sa nacrtom biega Arijadne iz Krete.

Samo dva dana kasnije, Fleischer se ponovno javio:

Vrlo poštovani gospodine!

Odma stvar uredio. Kamen ovi već natrag uzidali. Vađenje i zazidavanje povećalo bi troškove popravka znatno, te podžupnik traži jamstvo, da će mu se to platiti. Molim dakle, da se u nekoj formi o tom izjasniti izvolite. Pošto je kamen vrlo debeo, mislim, da bi najbolje bilo, da se raspili, pa prednju stranu crkvi, stražnju muzeju. Ako tako ne, tad molim i opet našu obvezu, da će po nacrtu Boleovom, koji ravna popravcima, načiniti dati novi mramorni kamen s istim nadpisom. Sve to je vrlo hitno, te molim odma odgovor. Za raspilenje mislim da će ovdašnji klesar odgovarati. Dajte nam kuverat štampati sa klauzulom o oprostou poštarine.

*S pozdravom Vaš
Bjelovar 22. X 1895. Fleischer*

I naposljetku, u zadnjem sačuvanom Fleischerovom dopisu kaže se:

Vrlo poštovani gospodine!

Nisam dospio, da prije nastavim dopisivanje o poznatoj Vam stvari. Dok su se naša pisma razminula, dotle su kamen natrag uzidali, dok sam se sa župnikom i podžupnikom dogovarao, dotle su kipari oko njega nekakove ornamente modelirali. Bolléov arhitekt kaže, da se u to sada ne bi smjelo dirati, a podžupnik traži za posao 50 for. Gdje je sad još trošak za novi kamen.

Ja mislim, da će najbolje biti, da se Vi izravno u sporazum stavite sa g. Bolleom, jer ja vidim da bez toga ne bude ništa, pošto sam već dva druga podžupnika za taj posao našao bio, i svakomu se je tamo na župnom dvoru reklo, da se sad u kasnu jesen u to dirati ne smije. S toga Vas opetovano molim, obratite se na Bollea, koji s tim poslovima ravna pa ga ujedno zamolite, neka bi za novi kamen načinio nacrt, pa bi se po tom nacrtu ovdje u Bjelovaru kod klesara izraditi dao.

Hoće li »Vjesnik« skoro dopećen biti? Ovdašnji namjesni učitelj Ivančević napisao je vrlo zanimljivu i originalnu razpravu o Apolonu Belvederskom, pa ga ja snubim za u »Vjesnik«. Kako bi to honorirali? Molim javite mi.⁷

*S pozdravom odani Vam
Bjelovar 31/XI.95. Fleischer*

Očito, Brunšmid je bio u stalnoj vezi s Fleischerom, no njegovi nam odgovori nisu poznati. O mjerama koje je poduzeo, saznajemo iz *Vjesnika*: nakon obavijesti iz Bjelovara muzejsko se ravnateljstvo odmah obratilo Bolléu se zahtjevom da mu se ovaj važan spomenik odstupi, a Muzej bi o svom trošku dao u Obrtnoj školi izraditi kopiju natpisa s poledine. »Ali sve to nastojanje« – s ogorčenjem će napisati Brunšmid – »imalo je jedino taj uspjeh, da se je na koncu XIX. vijeka u Hrvatskoj opetovano upotrijebio važan spomenik kao građevni materijal usprkos tomu, da su kod gradnje odlučujuće osobe (graditelj i župnik) naročito na njegovu važnost upozorene bile. Takvo postupanje samo se osuđuje.«⁸

Ovaj fini klesarski rad kojeg Brunšmid – ne datirajući ga – uspoređuje sa sličnim spomenicima iz Vinokovaca, Osijeka i Kostolca, nastao je sredinom II. stoljeća. U determinaciji prizora autor se koleba između Arijadninog bijega iz Krete⁹ i priče o Medeji, Jasonu i Argonautima.¹⁰ I mada se u nekoliko navrata citiralo ovo drugo mišljenje (Anđela Horvat npr.¹¹), od prve objave otkrića do danas nitko se nije temeljitije pozabavio analizom prizora i provenijencijom ovog spomenika.

Sl. 2

BILJEŠKE

1. Josip BRUNŠMID, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, nove serije sv. V, Zagreb 1901, str. 125 – 127.
2. Mladen MEDAR, Ispravak Brunšmidove lokacije jednog rimskog numizmatičkog nalaza, *Obol*, glasilo Hrvatskog numizmatičkog društva br. 37, Zagreb 1985, str. 14 – 15. – O tome je, doduše, u arheološkoj literaturi već pisano: Zvonko LOVRENČEVIĆ, Rimске ceste i naselja u bilogorsko-podravskoj regiji (II), *Arheološki*

- pregled br. 22, Beograd 1980(81), str. 195 – 208, ali su tada izneseni kontradiktorni podaci. Dok na jednom mjestu autor donosi ispravak mjesta nalaza (str. 197), nešto dalje u istom članku (str. 202) gubi iz vida ovaj ispravak te se ponovno oslanja na Brunšmidov izvorni tekst, što daje iskrivljenu, dvojnju, sliku u stvarnosti samo jednog nalazišta.
3. Iako Anđela Horvat u svom djelu »Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj« (u knjizi A. HORVAT – R. MATEJČIĆ – K. PRIJATELJ, **Barok u Hrvatskoj** Zagreb, 1982) na strani 57 piše da se ovaj reljef može vidjeti u unutrašnjosti s crkvenog pjevališta, to danas više nije točno.
 4. Tekst natpisa u doslovnom prijevodu glasi: OVA CRKVA/ BOŽANSKOJ DJEVICI TEREZIJI / OD KRALJICE MARIJE TE / REZIJE PODIGNUTA JE. Klasična zavjetna formula D (EO) O(PTIMO) M(AXIMO) V(OTUM) S(OLVIT) L(IBENS) M(ERITO) ovdje je reducirana.
 5. Radni naslov referata pripremljenog za znanstveni skup Hrvatskog arheološkog društva, koji će se pod nazivom »Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji« održati u Koprivnici u jesen 1986. godine.
 6. **Liber Memorabilium, Caesares Regiae Militaris duplicis Stabi, Privilegiate Communitatis, Parochiae ad St. Theresiae Virginis fundatae Bellovarini ab anno Domini 1842 et sequentibus (Continuatis)**, str. 89, god. 1895.
 7. Sudeći prema kapitalnom djelu Aleksandra STIPČEVIĆA **Bibliografija antičke arheologije u Jugoslaviji I/II**, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knjiga XXVI, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 7/1 i 7/2, Sarajevo 1977, ova rasprava nikada nije publicirana.
 8. Josip BRUNŠMID, nav. dj., str. 125. – U literaturi se mogu naći slični primjeri sekundarne upotrebe devastiranih nadgrobnih spomenika. Usporedi npr.: Ljudevit IVANČAN – Gjurio SZABO, Spomenkamen kanonika Vukoslavića – nadgrobna ploča Blaža od Moravča (1495), **Iz starih dana Zagreba I**, Zagreb 1929, str. 5 – 7 (p.o. iz »Narodne starine«).
 9. Prema bilješci na poleđini Fleischerova pisma od 20. X 1895.
 10. Josip BRUNŠMID, nav. dj., str. 127
 11. Anđela HORVAT, nav. dj., str. 57. – ISTA, O Bjelovaru – gradu ortogonalnog sistema, **Bulletin** odjel VII za likovne umjetnosti JAZU, br. 1, Zagreb 1960, str. 15